

Cleopatra's kapsel

D.E.E. Kleiner, *Cleopatra and Rome* (Harvard University Press, Cambridge, Mass., en Londen 2005). 340 blz. \$ 29,95. ISBN 0-674 01905 9.

In *Cleopatra and Rome* bespreekt de Amerikaanse kunsthistorica Diana Kleiner de invloed van de Ptolemaeïsche vorstin Cleopatra VII op de ontwikkeling van het Romeinse keizerschap. Kleiner is gespecialiseerd in Romeinse sculptuur, met name de portretkunst van de Late Republiek en Vroege Keizertijd. In het besproken boek spelen portretten – van Cleopatra en van Romeinse vrouwen uit de keizerlijke familie – een centrale rol.

Zowel de titel als de vele haarscherp afgedrukte illustraties van dit mooi uitgegeven boek doen in eerste instantie vermoeden dat *Cleopatra and Rome* een werk van algemene strekking is, bedoeld voor een breed publiek. Die indruk is deels terecht, deels onterecht.

Kleiner betoogt dat Caesar, en later Octavianus-Augustus, bij de overgang van republiek naar keizerrijk rijkelijk inspiratie putten uit de monarchale ideologie en iconografie van de Ptolemaeën, de Macedonische dynastie waarvan Cleopatra VII de laatste exponent was. Caesars verblijf bij Cleopatra in de koninklijke stad Alexandrië tussen 48 en 46 v.Chr. inspireerde de dictator tot een grandioos bouwprogramma dat van Rome een 'Alexandria on the Tiber' moest maken. Nog groter was Cleopatra's invloed op het augusteïsche Rome. Octavianus onderging eenzelfde invloed als Caesar tijdens zijn aanwezigheid in Alexandrië en Egypte. Na zijn overwinning op Cleopatra presenteerde Octavianus zich, in navolging van de Ptolemaeën, in Egypte als inheemse farao; eenmaal *princeps* en Augustus geworden, modelleerde hij zijn nieuwbakken monarchie in Italië hiernaar. Kleiner werkt dit uit met onder meer een fascinerende vergelijking van de iconografie van de tempel van Dendera in Egypte en de Ara Pacis in Rome. Origineel is Kleiners opvatting dat Cleopatra model stond voor het uiterlijk van vrouwen uit de keizerlijke familie, waarbij zij de haardracht van enerzijds Cleopatra, anderzijds Octavia, Livia en Augustus' dochter Julia analyseert en onderling vergelijkt. Hier ziet Kleiner de meest directe invloed van de Ptolemaeïsche vorstin op de Romeinse monarchie: de integratie van Cleopatra's uiterlijk in de iconografie van het vroege Principaat. De *zichtbare* doorwerking die Kleiner hier veronderstelt, moet vervolgens de algemene these betreffende Cleopatra's grote invloed te Rome kracht bijzetten.

Kleiner verzet zich dus tegen de populaire opvatting dat het Romeinse keizerschap gestalte kreeg 'from scratch', en bijgevolg een geheel eigen, uniek karakter bezat. Terecht laat zij zien dat Caesar,

Augustus en hun opvolgers bij het ontwikkelen van een monarchale ideologie en iconografie voor Rome dankbaar gebruik maakten van het voorbeeld van de veel oudere Hellenistische monarchieën in het oosten. Dit op zichzelf is geen nieuw gezichtspunt, maar wel een dat pas recent opgeld doet en haaks staat op de communis opinio onder historici van het Romeinse Keizerrijk. Kleiner overspeelt echter haar hand door die evidente beïnvloeding uitsluitend te zoeken in Ptolemaeïsch Egypte, en zelfs grotendeels toe te schrijven aan de persoon Cleopatra. Dat er al ruim vóór Cleopatra sprake was van Hellenistische invloeden bij de Romeinse elite, en dat die invloed ook bij andere Hellenistische monarchieën vandaan kwam, komt niet of nauwelijks aan de orde. Weliswaar gaat Kleiner niet helemaal voorbij aan de voorbeeldfunctie van Alexander de Grote – rolmodel *par excellence* voor vorsten en zij die het worden willen – voor op macht beluste Romeinse potentaten, maar zelfs hier laat zij die invloed hoofdzakelijk via Egypte en Cleopatra verlopen.

Een bespreking van de Hellenistische context waarvan Cleopatra deel uitmaakte ontbreekt dus in dit boek, dat zich richt op Egypte en Rome vanaf Caesar. Door deze chronologische en geografische inperking blijven niet alleen de andere Hellenistische rijken buiten beeld maar zelfs eerdere contacten tussen Rome en Cleopatra's eigen Ptolemaeïsche koninkrijk. Bovendien heeft Kleiner weinig oog voor de complexiteit en diversiteit van het Ptolemaeïsche koningschap. Zij belicht, zoals te doen gebruikelijk, hoofdzakelijk het regionale *Egyptische* gezicht van Cleopatra's monarchie, en verontachtzaamt het meer universalistische Griekse karakter ervan, dat zich richtte op de Middellandse Zee. Dat is jammer, want juist de verwerking van oud-Oosterse én Macedonische tradities in een overkoepelend *Grieks* kader maakte de Hellenistische monarchie zo geschikt – en acceptabel! – als voorbeeld voor het Romeinse keizerschap.

Dit beperkte blikveld, en het maximaliseren van de persoonlijke rol van Cleopatra, vormen tezamen het eerste grote manco van *Cleopatra and Rome*. Het tweede manco is, paradoxaal genoeg, de in ander opzicht juist veel te *brede* opzet. Om kennis te maken met Kleiners op zichzelf niet oninteressante opvattingen dient de lezer zich heen te worstelen door honderden pagina's vol overbekende feiten, compleet met biografische schetsen van Julius Caesar, Marcus Antonius, Octavianus en ga zo maar door. Toegegeven: dit maakt *Cleopatra and Rome* ook toegankelijk voor een lezerspubliek dat niet bekend is met het tijdperk van Cleopatra – moeilijke woorden als *uraeus* of *thyrsus* worden steeds netjes verklaard – maar waarom de niet-specialist dit boek zou willen lezen is onduidelijk. Wie meer wil weten over Cleopatra en haar tijd kan altijd nog beter te rade gaan bij de uitstekende Cleopatra-biografie van Michael Grant (1972), of zelfs bij populair-wetenschappelijke biografieën als die van Pat Southern of Edith Flammarion.

Het is vlees noch vis, dit boek. Of misschien moet ik zeggen: vlees én vis tegelijk. Enerzijds is er de academische, maar sterk overtrokken these dat Cleopatra's zelfpresentatie beslissende invloed uitoefende op de ontwikkeling van het Romeinse keizerschap. Anderzijds is *Cleopatra and Rome* het zoveelste, fraai geïllustreerde boekwerk over de 'Koningin van de Nijl'. En in dat laatste genre is er wel wat beters te krijgen. Over platgetreden banen hinkend op slechts één min of meer originele gedachte, blijft het volstrekt onduidelijk voor wie dit boek bedoeld is. Kleinere ideeën aangaande Cleopatra's invloed op de vormgeving van het Romeinse keizerschap waren wellicht beter tot hun recht gekomen in een op vakgenoten gericht artikel, terwijl het boek aan de andere kant tekort schiet als algemene introductie voor een breed publiek. Goed geschreven en mooi vormgegeven is het ondertussen wel: een aanrader voor wie al een metertje Cleopatra op de plank heeft staan en er maar geen genoeg van kan krijgen.

Rolf Strootman